

ПАШТРОВИЋИ НА ПЈЕНУ ОД МОРА
Приказ монографије Урамљена љетовања: Прилог туристичкој
историји Паштровића
др Миле Медиговић-Стефановић
(Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића
у Београду „Дробни пијесак“, Београд, 2013)

О обалама Јужног Јадрана и њеним становницима одавно се пише. Две године, пре објављивања епопеје о Исаковичима, 1927. Милош Црњански пише књигу *Наше плаже на Јадрану* у којој помиње будвански риболов и куване ракове са паштровских обала. Јован Вукмановић, етнолог, средином 20. века докторира на тему Паштровићи. Списак оних који су проучавали и проучавају овај крај је дугачак. Мила Медиговић-Стефановић, ауторка пројекта *Урамљена љетовања* о историји туризма у Паштровићима бележи у истоименој монографији текстове многих домаћих и страних писаца, есејиста, картографа и других који о малом простору „западно од Голог Врха“ већ вековима пишу приповести и песме, а у најновије доба, путописе за „online часопис“.

Непосредан повод за упуштање у „креативну авантуру“ *Урамљених љетовања* (како за ауторку тако и за уредника монографије, сарадника и менаџера пројекта Душана Медина) је девет деценија од почетка организованог туризма у овом крају, тј. од првих долазака београдских феријалаца – средњошколаца и студената на паштровска купалишта. Те 1923. године, они „стигли су возом из Београда у Херцег Нови, потом бродом до Котора.“ Са четири друга и пет другарица, студент архитектуре Ђорђе – Ђокица Јовановић, отисну се међу Паштровиће као давно Аргонаути на „Златно руно“. На слично путовање одлучује се непун век касније и културни историограф и истраживач Мила Медиговић-Стефановић која је „праћење“ Паштровића започела феминолошким читањем паштровске свадбе у магистарском раду још 1993, касније преточеном у књигу *Невеста у свадбеном кругу* (1995). Њена најновија монографија – *Урамљена љетовања „памти“* свакога: од студента београдског Филозофског факултета Хазба Фетаховића до студенткиње теологије Милице Лемајић.

Документи за овај пројекат прикупљани су у Архиву Југославије и Србије, као и Државном архиву Црне Горе на Цетињу и у Будви и не говоре мање о Паштровићима од приватних преписки чланова Ферилалног савеза из Београда са њиховим домаћинима из Петровца, Светог Стефана и Будве о томе како стићи до одредишта – одморишта. Први престонички туристи, спортисти, студенти и ферилалци можда и нису знали да је Петровац на Мору, који је 1919. године име добио по краљу Петру Карађорђевићу, „избегавши“ име Александровац, забележен као Ластва још у *Љетопису попа Дукљанина* (12. век) и *Повељи краља Милутина* (1307.). Ипак, временом, путујући будућом Јадранском магистралом, и будући врхунски су правници и знаменити физичари (у *Списку чланова Друштва пријатеља Петровца – некадашњих колониста* наведени су, између многих, и академици Радомир Лукић и Павле Савић), имали прилику да се увере у лепоте острваца Катича и Св. Неђеље.

Одличан познавалац рада архивских институција, ауторка књиге на крају „прилога туристичкој историји Паштровића“ (поднаслов монографије) даје богат списак извора које је користила приликом истраживања, а ту су и обимни пратећи регистри личних имена и географских одредница. Студентски летовалишни савез, Студентски ферилални савез и Ферилални савез су упркос међусобним „конкурентским“ активностима у Београду, организовано, копненим и морским путевима, годинама „букирали аранжмане“ за боравак на приморју тадашње Зетске бановине. Чланове поменутих организација спремно су између 1923 и 1941. дочекивали домаћини: паштровске породице и туристичке агенције из удружења локалних „Могрен“, „Ривијера“, „Приморје“, „Нехај“... Прецизно су цитирани, а потом протумачени, закони и подзаконска акта који регулишу област туризма. Савремене туристичке агенције и организације чије сајтове „консултујемо“ када крећемо на „all inclusive“ путовања, данас само настављају успешан рад својих претходника из которског „Јадранског фјорда“, или цетињских „Путника – Друштва за саобраћај путника и туриста“ и „Зетске пловидбе“.

Идеја о писању монографије потекла је, изузев „округлог броја“ у имену јубилеја и у снажној везаности ауторке и чланова њеног „dream team“-а: Душана Медина, Слободанке Кривокапић, Споменке Крајчевић, Олге Желчевић, Татјане Греговић-Миловановић, Милоша Сибиновића, Јасмине Живковић, Маје Анђелковић, Павла Р. Анђуса... На више места у књизи помињу се старе паштровске породице, понајвише Зеновићи, Суђићи, Греговићи, Перацићи, Вуковићи, Кажанегре, Медиговићи, Медина... Некадашња певачица поп групе *Denis & Denis* Марина и чувени београдски диригент Бојан имали су од кога да наследе и науче. Били и остали посебно „музички надарени Перацићи и Суђићи.“ Иницијаторка пројекта, ауторка књиге и истоимене изложбе приказане лета и јесени 2013.

године у ЈУСД „Црвена комуна“ у Петровцу на Мору, бечићком хотелу „Сплендид“ и Етнографском музеју у Београду, „не крије“ да је почетни импулс за истраживање туристичке прошлости Паштровића добила дружењем са Јелицом Јововић и Радомиром Ивановићем, те Аником и Мајом Сковран и Тајјаном Јефтимијадес-Ћосић.

Ова је књига још један каменчић у великом мозаику радова када је о Паштровићима реч. Географски не толико приступачан, простор заправо тешко проhodан, са „компликованим“ саобраћајним везама, у међуратном периоду и пре био је изузетно атрактиван. У паштровском мору су се „огледали“ социјалисти и ројалисти, припадници Општинске конференције СКОЈ-а и чланови краљевске породице Карађорђевић. Први, чија се имена наведена на страницама *Урамљених љетовања* основали су септембра 1920. прву „комунистичку општину“ на Јадрану, док је „краљица Марија и послје трагичне смрти краља Александра годинама љетовала у Милочеру“.

У временима када Мило Милуновић, уметник прецизне композиције и префињеног колорита, ствара *Мотив из околине Будве* 1921. године, на Приморју се воде нимало „идиличне“ страначке борбе које не спречавају политичке супарнике да „заједно“ летују. Осим идеолошких, воде се битке на зеленим теренима између ногометаша Петровца и Будве. Социјални и културни живот одржавају Друштво „Приморје“ за пољепшање и напредак Петровца и околице, Друштво трезвености из Режевића, Соколско друштво „Српски соко“ основано у Петровцу на Мору 1912. године, петровачка Српска читаоница... Да све буде у „ритму музике за плес“ побринуо се тамбурашки састав Друштва „Приморје“ под командом мештанина Милорада Перацића. Отварање хотела „Палаце“-а на Лучицама 1937. пропратили су својим присуством и каснијим боравцима „интелектуалци различитих струка и опредељења“ (Марко и Алекса Челебоновић, Раша Плаовић, Милан Дединац, Драгољуб Јовановић, Љубица Сокић, Иво Лола и Јурица Рибар, Моше Пијаде...). Управо на овом месту, своју „срећу у торби“ почео је да тражи Радивоје Лола Ђукић и успомене описао у Склеротичним мемоарима. Слично Михизу који је у *Аутобиографији о другима* описао дружења српске интелектуалне елите између и након ратова, ауторка изложбе о Стефану Митрову Љубиши (*Љубишина писма*, Петровац на Мору 2011) описује снове и надања престоничке интелигенције – паштровских гостију.

Истакнута је више пута потреба да се туризам у Паштровићима прикаже документима, подацима и информацијама из грађе јужнословенских архива, библиотека и других установа културе. Фусноте у књизи су веома исцрпне, пружају обиље чињеница о знаменитим становницима паштровским, њиховим обичајима и друштвеном организовању, али и ту-

ристима са стране. Међутим, поједина поглавља овог прилога туристичкој историји Паштровића излазе, вољом ауторке, из оквира строгих научних истраживања. Наслови сами о томе говоре: *Кордела од брда и спјажа, Првијенци турима, Са Шћепана или Стијена над морем. Љепота коју познају само малобројни*. Повремено, уз блесак, Мила Медиговић-Стефановић, признаје да живи у времену када се туристички аранжмани наручују и отискују не као некад, у сећањима, већ на ЛЕД екранима.

Издавач књиге и пратећих вишејезичних изложбених каталога, 22 пратећа паноа изложбе и ЦД презентације, тј. обимног пројекта под свеукупним именом *Урамљена љетовања*, је Удружење Паштровића и пријатеља Паштровића у Београду „Дробни пијесак“. Оно настоји да културну баштину Паштровића и околине приближи данашњем, мултимедијалном читаоцу – гледаоцу. О удружењима попут овог пише, збори и историју им бележи и Мила Медиговић-Стефановић. Удружења и дружења из раних двадесетих година двадесетог века настављају свој ход и у временима често несклоним за овакав вид културне мисије. И поред свега, пројекат *Урамљена љетовања* спаја Врачар и Спич, Детелинару и Бабин Вир, повезује континент и пучину плаву.

Александар Радовић